

УДК 94(100)«1914/2025»:001(159.95)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2025-1-8>

**Присяжнюк Юрій,**  
доктор історичних наук,  
професор кафедри історії України,  
Черкаський національний університет  
імені Богдана Хмельницького,  
директор Науково-освітнього центру  
Українського козацтва,  
[yu-prysyazhnyuk@ukr.net](mailto:yu-prysyazhnyuk@ukr.net)  
ORCID ID: 0000-0001-8324-4681

## ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР

*Простежено кілька аспектів заявленої теми, зокрема процес кооптації поняття «ментальність» в українську гуманітаристику останніх десятиліть, до якого свого часу виявився причетним автор статті.*

*Перші ментальні наративи в українській історіографії почали з'являтися у 1990-х рр. Нерідко вони викликали подив, причому навіть у чільних (академічних) істориків. Деякі з них вважали категорію «ментальність» штучно привнесеною, пропонували відмовитися від неї на користь відповідної синонімії, наприклад поняття «самобутність». Всеукраїнської дискусії щодо використання «тимчасово модного», як багатьом здавалося, терміна не відбулося. Натомість пошук альтернатив зберігся. Він був помітним навіть тоді, коли розпочався відхід від системного вивчення паралельного світу минулого, у якому пріоритетне місце належало традиційному (агрокультурному) суспільству.*

*Напрацьований істориками та їхніми колегами по гуманітарному цеху науковий потенціал дає підстави вважати перспективними інтерпретації подій, явищ, процесів, постатей новітньої історії на «ментальній основі». У такий спосіб буде доцільно характеризувати сутність і злочини тоталітаризму (більшовизму, нацизму), проблеми національної ідентичності, національно-визвольного руху, історичної пам'яті, відповідні комеморативні практики. Для виконання цих завдань автор пропонує використовувати саме «ментальну» концептуальну платформу, оскільки в цьому разі відкриваються додаткові можливості протистояти природній та штучній міфологізації знань.*

*В умовах сучасної російської агресії, що набула ознак тотальної війни, характерологічний та інтелектуальний виміри новітньої історії України, країн усієї Східної Європи затребувані не лише вузько науковими потребами, а й завданнями національної безпеки. Ця ж обставина мотивує внесення відповідних змін у дидактичну історію.*

**Ключові слова:** історіографія, науковий синтез, ментальність, агрокультурне суспільство, селянство, новітня історія, національний рух, історична пам'ять.

Поняття «ментальність» із великим запізненням «приживалося» в українських гуманітарних знаннях, беручи вужче – історичній науці. Цей процес припав на 1990-ті рр. й відбувався в кризових умовах, адже на той час у західних (згідно з традицією сприйняття й поцінування – провідних) гуманітарних науках творення метанаративів на ментальній основі вже втратило привабливість. Тож навіть було переймати те, що вже перебувало за межами доцільності, – питання радше риторичне. Проте запозичення все ж відбувалося. Прагнення українських служителів Клію та «тісно пов'язаних» із ними колег по гуманітарному цеху, які вперше отримали по суті безперешкодний доступ до методологічних переваг західної, насамперед французької, історіографії ХХ ст., створити чи бодай окреслити якісно нові синтези на українському ґрунті, були настільки рішучими, що такі зусилля розглядалися як вповні виправдана, затребувана місія (Афанасьєв О. І., 2014, с. 12). Здебільшого вони були невдалими. Не забуваймо, що в Україні це був період пострадянської трансформації суспільства, отже, достатньо специфічного оновлення гуманітарних наук,

коли більшість дослідників усе ще перебували в полоні матеріалістичного («економічно детермінованого») розуміння історії.

В українській науковій думці початку XXI ст. ментальності, їхня історія сприймалися як сфера «культурних стереотипів, символів, міфів, колективних автоматизмів буденної свідомості» (Савайда О. І., 2020, с. 105). В історіографії, зокрема, її відносили до трьох напрямів («тріади»), покликаних відстежувати «динаміку історичного розвитку духовної сфери», причому як на соціальному рівні, так і індивідуальному (Зашкільняк Л. О., 2007, с. 105). Водночас історики потрапили під вплив постмодерної парадигми й мали визначатися з перспективами ментальної тематики досліджень. Настало відоме сум'яття в епістемології. Почасти воно триває дотепер і потребує окремого аналізу.

Криза, а отже, відмова від метанаративів відбулася не тому, що зник інтерес до історії внутрішнього (паралельного) світу (несвідомого соціуму) як такого, а через зневіру до надмірно політизованих текстів. Утім, науковці й надалі приділяли увагу ментальній проблематиці, окремим її аспектам. В Україні це спостерігалось в синтетичних розвідках таких учених-гуманітаріїв, як М. Попович, К. Восьний, С. Кримський, І. Бойченко, М. Юрій, П. Йолон, Л. Мокляк та ін. (Мокляк Л. І., 2022, с. 111).

У межах переваг відповідного наукового дискурсу вони, серед іншого, характеризували й українську ментальність. Принагідно вказували на її специфіку як певний «культурний маркер» етносу. Дехто навіть наважувався наголошувати на «перевагах» ментальності одного народу над іншими. Проте постмодерне «послаблення жорстких вимог науковості» стримувало подібні наміри (Афанасьєв О. І., 2014, с. 9). На наш погляд, такі характеристики варто уявляти без будь-яких політичних упереджень, суто в контексті сутнісно-сислової гармонії цього явища, що його варто пізнавати через процедуру індивідуації спільноти (етносу як соціуму), а в практичній площині – крізь фіксацію балансу ендогенних противаг архетипів, стереотипів, вірувань, цінностей, способів, традицій. У цій «безмежній» за своєю складністю мозаїкою смислів і впливів можна було розгледіти конкретні культурні особливості українців.

Процес «прописки» ментальності в сучасній українській історіографії так і не сягнув рівня канонічного визнання. Причини цілком зрозумілі, адже продуктивне опанування ментальної парадигми як методу (підходу) не могло тривати в умовах її кризи. До того ж за короткий час українські історики не спромоглися її належно опанувати (навіть у другій половині 2000-х рр. провідні вчені банально запитували один одного: «А що воно таке – ментальність?»). Спроби простежити сутність та історичну трансформацію окремо зафіксованої творчою уявою (сформульованої як предмет дослідження) ментальності були визнані неефективними. Тому під час підготовки дисертацій і на етапі процедури їхнього захисту цей термін здебільшого вилучали з формулювання тем. Наукові керівники, рецензенти, офіційні опоненти рекомендували здобувачам наукового ступеня замінити його на «більш гнучкіший». Прикладом тут може бути кандидатська дисертація, виконана й захищена у 2007 р. черкаським істориком Григорієм Георгізовим. Кінцевий варіант теми цієї спеціальної кваліфікаційної роботи отримав формулювання «Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості» (Георгізов Г. М., 2007). Як можна помітити, ментальність «трансформувалася» у свідомість, хоча саме вона виступала алгоритмом авторських пошуків протягом кількох років. Показово, що в назвах розділів та підрозділів дисертації її також не знайшлося місця. А в прикінцевих висновках, де в ролі об'єкта наукового пошуку вже безальтернативно «панувала» трансформація свідомості українського селянства (у період непу), відголоском до того часу популярної ментальності стала фраза, що в «парадигмі суспільної мети більшовиків було закладено суто теоретичні, філософські, ідеологічні міркування, які суперечили традиційному ментальному розумінню сутності суспільних відносин українським селянством» (Георгізов Г. М., 2007, с. 168). Термін «традиційний» (селянський індивідуалізм тощо) також «підсилив» багато чого з того, що його варто було б віднести до сфери ментального (Георгізов Г. М., 2007, с. 169). Що

й не дивно, оскільки під традиційним зазвичай розуміли такий, що репрезентував усталені норми, звичаї, стандарти мислення й поведінки, а саме вони відбивали той «час довгого тривання», який, згідно з концепцією Ф. Броделя, репрезентував культурний континуум, зокрема світ ментальності (Айтов С. Ш., 2013, с. 45). Загалом таку підміну варто визнати вдалою, адже якраз на ментальному рівні український селянський загальний чинив (не)видимий спротив російській (більшовицькій) колективістській експансії – націоналізації власності, атеїстичній пропаганді й агітації, ідеологічно заангажованій і водночас організаційно імпровізованій діяльності різних «комітетів» (комнезамів тощо). Усе це так чи так було привнесено «з практики РРФСР» (Малик Я. Й., 2003, с. 78).

Серед історіографії останнього десятиліття варто виокремити фундаментальну працю Я. Калакури, О. Рафальського, М. Юрія. Ментальність у ній подано в контексті виміру цивілізаційного розуміння історичного процесу, а це загалом вдала спроба творення нового синтезу. Природно, що в ґрунтовній розвідці знайшлося місце таким «базовим» характеристикам паралельного світу історії, як архетипи, особливості етнічного (козацького) менталітету, малоросійство, більшовизм, загалом же – ключовим сторінкам цивілізаційного поступу від (пра) українців до «сучасного мультикультуралізму» [Калакура Я. С., 2017, с. 5].

Метою статті є з'ясувати загальні підходи та перспективи використання ментальних характеристик під час дослідження (інтерпретації) феноменів новітньої історії України.

В останні десятиліття історики потрапили в ситуацію, коли використання поняття «ментальність» зобов'язувало добре подумати над питанням, чи варто взагалі це робити в кожному конкретному випадку? Насамперед тому, що цей термін може не нести жодного додаткового смислового навантаження. Бо й справді важко помітити різницю в таких, скажімо, твердженнях «ментальна зорієнтованість на... манери соціального поведіння...» та «зорієнтованість на... манери соціального поведіння...» (Присяжнюк Ю. П., 2007, с. 306). Ось ще приклади: ментальна тотальність – тотальність, ментальний синтез релігійності – синтез релігійності, ментальна настанова – настанова, ментальні ступені капіталізації – ступені капіталізації тощо.

Інша пастка приховувалася в площині міждисциплінарній. Історикам важко було погодитися з думкою психологів, які вважали, що «ментальність може бути різною в різних людей і існують різні типи ментальностей, такі як оптимістична, песимістична, гнучка, статична, зосереджена на можливостях або проблемах...» (Ментальність, 2024).

Не заперечуючи факт існування зазначених типів, хоча вони можуть бути поміченими чи не суто в процесі процедури порівняння, а отже, усвідомленої дії, спрямованої на те, аби «стерпіти істину про себе», вважаємо, що ментальність усе-таки явище колективне, а не індивідуальне (Донченко О. А., 2001, с. 19). Воно постає історично й справді колективно, у такий же спосіб еволюціонує. Індивідуальне начало виявляє себе лише в царині репрезентації та популяризації рис (системних ознак). Власне тому історія ментальностей як напрям, коли сягнула вершин популярності, ставила «перед собою завдання дослідити обсяг соціальних знань того чи іншого *історичного колективу* (курсив мій. – Ю. П.), простежити зміни когнітивних способів та уявлень...» (Дінцельбахер П. (ред.), 2004, с. 9). Для істориків важливо було встановити, так би мовити, «нижній рівень» ментальності. На наш погляд, такою мірою є сфера глибинної природи людини (соціуму), де може формуватися (генерувати, трансформуватися) його «внутрішня доленосна налаштованість» (Донченко О. А., 2001, с. 6 та ін.). Про ментальність можна вести мову якраз із моменту, коли своєю уявою науковцю вдається зафіксувати цю «субкультурну» гармонію.

Ментальність тісно взаємозалежна з культурою. Вона, з одного боку, формується у взаємодії з нею, тобто з традиціями, звичаями, законами, з іншого – «сама формує культуру» (Требіна М. П. (ред.), 2019, с. 32). Цією комунікацією тривалий час визначалася стійкість цього поняття в науці, і це попри ту обставину, що історики так і не змогли напрацювати йому універсального визначення. Перші ознаки кризи історії ментальностей, як вона сформувалася в

працях представників французької Школи «Анналів» Л. Февра, М. Блока, Ф. Броделя, збіглися з поступовою трансформацією підходу (сфери вивчення минулого) в «гнучкіші» (більш затребувані) моделі історіописання. Цей процес прийнято пов'язувати з поглибленою антропологізацією, що виявилася набагато стійкішою до критики, аніж класична історія ментальностей. Так, італієць К. Гінзбург – один із засновників мікроісторії – зробив значний внесок у вивчення релігійних уявлень європейців ранньомодерної доби, а американсько-канадська дослідниця Н. З. Девіс запропонувала «зразкові студії» з гендерної історії та мікроісторії (Davis N. Z., 1975; Ginzburg C., 1999). Як продовжувач соціологічного напрямку історії ментальностей, французький соціолог М. Хальбвакс уперше оприлюднив, а його послідовник П. Нора обґрунтував ідею комеморації (історичної пам'яті) (Ковальська-Павелко М., 2020, с. 170; Нора П., 2024, с. 15). Неоціненний внесок у дослідження взаємозв'язку соціального (зовнішнього) й духовного (внутрішнього), причинно-наслідкову взаємозумовленість типових фактів та унікальних подій-казусів зробили французи Л. Ладюрі, Ж. Л. Гофф, Р. Шарт'є, Ж. Дюбі, Г.-В. Гетц, деякі інші історики. Однією з останніх публікацій є стаття Л. Мокляк, яка, спираючись на ідею глобалізації світу, а отже, зростання ролі «міжкультурного діалогу», визначила ментальний простір сучасної цивілізації як культури (Мокляк Л. І., 2022, с. 114). При цьому поняття «ментальний простір» вона використала як своєрідний «механізм проникнення», пізнання культури. Цінною для нас тут є цитата з міркувань П. Йолона про те, що ментальність «не є чимось окремим від способу сприйняття навколишнього середовища, а саме і є тим способом світосприйняття і світорозуміння, який відрізняє один етнос від другого, одну цивілізацію від іншої, культуру однієї спільноти від культури іншої спільноти...» (Мокляк Л. І., 2022, с. 112). Окрім іншого, Мокляк вкотре нагадала, що ментальність презентує самотність соціального суб'єкта в усіх сферах буття й діяльності. І саме завдяки її «колективній» сутності «соціальний суб'єкт набуває іпостасі соціальної особистості» (Мокляк Л. І., 2022, с. 112).

Отже, погляди істориків на ментальність певно відрізняються від візії, що її пропонують представники інших гуманітарних наук. Насамперед етнологи, але не лише вони, а й психологи, юристи, філологи (Савайда О. І., 2020, с. 161–165). На відміну від юристів, зокрема, історики зазвичай не схильні вести мову про національну ментальність (менталітет). Передусім тому, що сутність нації розуміють як політичне утворення, а не синонім «поняття етнос (народ)» (Етнічний менталітет, 2024; Малик Я. Й., 2003, с. 77–85). Хоча водночас нічого не мають проти тверджень на кшталт «пізнання ментальності свого народу дає змогу ліпше усвідомити своє національне призначення... (воно. – Ю. П.) також формує основу поваги до інших народів» (Савайда О. І., 2020, с. 162). Щоправда, інспірування таких міркувань мало приносить практичної користі. Річ у тім, що осмислення історії етнічної ментальності – «своєї» чи «чужої» – зазвичай ігнорує (не рідше – вигадує), применшує чи перебільшує ступінь «перетворення навколишнього світу» (Донченко О. А., 2001, с. 334). Власне тому професійні дослідники минулого претендують на «нормальність» своєї історії, при цьому одні так чи так перебільшують, інші виправдовують її особливості. Щодо України, то в пошуках примирення позицій американський історик Тімоті Снайдер зазначив таке: «Україна – найцікавіша країна в Європі. Україна допомагає нам зрозуміти інші країни. Це не те місце, котре визначає Росія. Це місце, яке допомагає нам визначити себе» (Снайдер Т., 2022). Чудовий приклад того, як інверсійність мислення слугує ефективним методом ліпшого розуміння і української минувшини, і світової.

Коли йдеться про ментальні характеристики етносу, ризики для істориків зростають. На відміну, наприклад, від етнологів чи тих же юристів, вони не мають права лишатися «в епосі», особливо якщо досліджувані явища / процеси еволюціонували за її межами (Требіна М. П. (ред.), 2019). Скажімо, наслідки впливу комуністичного тоталітаризму на українців (містян, селян, інтелектуальне середовище тощо) хронологічно не виправдано обмежувати 1991 р. А риси ментальності, що їх активізував більшовицький режим, – пасивність особи, імітація та фор-

малізація громадської та трудової активності, невмотивовані амбіційність і хамство, патерналізм (відсутність волі до поліпшення життя власними силами та перекладання вирішення своїх проблем на владу), сподівання на гуманітарну допомогу та ін. – аж ніяк не суто продукт совєтської доби.

Також усупереч загальноприйнятим у гуманітаристиці поняттям у дослідників минулої є свій термінологічний погляд на явища, що мають «політичне забарвлення» – національна ідентичність, національний рух, УПА й навіть історична пам'ять (згадаймо думку Жака Ле Гоффа, що історія без уявлень людей – це скалічена, фальшива історія). Ці уявлення (як і переживання, бажання, мотиви) зазвичай не цікавлять упередженого читача, оскільки його мета не передбачає руху «до істини». Ми, ж навпаки, розуміємо його в контексті жорсткого дотримання наукового методу. Принагідно згадаймо виважені концептуальні положення, на які натрапляємо в рекомендаціях Ради Європи, оприлюднених у 2001 р.: «...викладання історії не повинно перетворюватися в інструмент ідеологічних маніпуляцій» (Ткаченко В. М., 2011, с. 147).

Протистояти методологічним маніпуляціям досить непросто. Зважмо на такий випадок. У період «помаранчевої» влади (2007) у Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького відбувся круглий стіл, присвячений історії УПА. У ньому взяли участь два учасники національно-визвольного руху. Під час дискусії студент магістратури висловив банальну думку про те, що, мовляв, історичні події Другої світової війни варто оцінювати «об'єктивно», а саме – вести мову як про «позитивні», так і «негативні» сторони боротьби упівців. На такі слова ветеран УПА Петро Мазуркевич відповів (зі сльозами на очах): «Коли почалася війна, нам було по 16–17 років. Аби захистити Україну, ми взяли зброю і пішли в ліс. Ви, сучасна молодь, можете не любити Бандеру, але ви не маєте права не любити Шевченка. А в нас у кожній землянці висів портрет Кобзаря...».

Сьогодні зберігають актуальність положення багатьох класичних праць, присвячених науковому тлумаченню феномену історичної (під)свідомості та соціального досвіду. Серед них феноменологія школи Едмунда Гуссерля (1859–1938). Ідея інтенціональності, приміром, є універсальним механізмом пізнання, без якого виявлення та розуміння сутності історичних явищ буде невиправдано спрощеним. Річ у тім, що свідомість завжди лишається усвідомленням чогось, а отже, ментальність – відбитком його, тобто того конкретного, що репрезентоване в соціальній практиці. Історики мають зважати на всі його вияви, у тому числі й такі, як сприйняття, пам'ятання, символізм.

Таким чином, еволюція історії ментальності як наукової парадигми в українській історіографії відбувалася за своєрідною зигзагоподібною траєкторією. Завдяки більш-менш вдалим запозиченням, продукуванню власних епістемологічних підходів (синтезів) слугачам Кліо вдалося концептуально запровадити до наукового дискурсу дві реальності: 1) так звану об'єктивну реальність, тобто ліпше збагнути історичну дійсність як таку (особливо потужно стосовно середньовічних і ранньомодерних спільнот); 2) суб'єктивну реальність – випрацювати контекст уявлень «про себе», що їх ця реальність генерувала в людей конкретних (суб)культур, історичних епох. Щодо власне традиції новітньої історії України, то було створено достатнє підґрунтя для якісного поглиблення історичних знань, разом – протистояння популярним маніпулятивним практикам. В умовах перманентної російської агресії це покликано посилювати національну безпеку в царині протидії гібридним методам війни. Щодо методологічних пасток, то потрібно зважати, що частина дослідників і тепер міркують у площині альтернативних студій, інакше кажучи, свідомо або ні недооцінюють принципи історичної науки. Власне тому в їхніх розвідках ментальність усе ще зазнає «розквіту», «піднесення», «руйнації», «чинить спротив», «береже вірність ідеалам».

## Список літератури

1. Айтов С. Ш., 2013. Філософія історії Фернана Броделя: історично- антропологічний аспект. *Гуманітарний журнал*. № 4. 44–48.
2. Афанасьєв О. І., 2014. Гуманітарні науки і гуманітаристика. *Вісник Дніпропетровського університету*. Т. 22. Вип. 24. Філософія. 9–14.
3. Георгізов Г. М., 2007. *Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості*. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ.
4. Дінцельбахер П. (ред.), 2004. *Історія європейської ментальності*. Львів: Літопис.
5. Донченко О. А., 2001. Романенко Ю. В. *Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення)*. Київ: Либідь.
6. Етнічний менталітет це, 2024. *Психологічна енциклопедія*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.psykholoh.com/post/етнічний-менталітет-це> (дата звернення: 17.01.2025).
7. Зашкільняк Л. О., 2007. Інтелектуальна історія як дослідницький простір сучасної української історіографії. *III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу»*. Луцьк, 17–19 травня 2006 р.: доп. та повідомл.: в 3 т. / гол. ред. І. Коцан. Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки. Т. 1. 104–108.
8. Калакура Я. С., 2017. Рафальський О. О., Юрій М. Ю. *Ментальний вимір української цивілізації*. Київ: Генеза.
9. Ковальська-Павелко М., 2020. Мілітарні комеморативні практики як складова історичної пам'яті українського народу про Другу світову війну. *Проблеми політичної історії України*. Вип. 15. 168–180.
10. Малик Я. Й., 2003. Економічна політика більшовиків в українському селі в 1919–1920 рр. як передумова Голодомору 1933 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 493: Держава та армія. 77–85.
11. Ментальність це, 2024. *Психологічна енциклопедія*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.psykholoh.com/post/ментальність-це> (дата звернення: 17.01.2025).
12. Мокляк Л. І., 2022. Культура як ментальний простір цивілізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. № 2. 110–115.
13. Нора П., 2014. *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: ТОВ «Вид-во «Кліо».
14. Присяжнюк Ю. П., 2007. *Українське селянство Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. як соціоментальна історична спільнота*. Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Черкаси.
15. Савайда О. І., 2020. Українська ментальність поміж ментальностей народів світу. *Соціально-правові студії*. Вип. 2. 161–165.
16. Снайдер Т., 2022. «Україна допомагає нам визначити себе». *Локальна історія*. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/timoti-snaider-ukrayina-dopomagaie-nam-zrozumiti-sebe/> (дата звернення: 18.01.2025).
17. Ткаченко В. М., 2011. Історична істина в просторі і часі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Історичні науки: зб. наук. пр.* Ізмаїл. Вип. 30. 132–148.
18. Требіна М. П. (ред.), 2019. *Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції*. Харків: Право.
19. Davis N. Z., 1975. *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*. Stanford, California: Stanford University Press.
20. Ginzburg C., 1999. *Il formaggio e i vermi: il cosmo di un mugnaio del '500*. Т. 10. Einaudi.

Yuriy Prysiazhniuk

## PROSPECTS FOR RESEARCHING CURRENT ISSUES IN MODERN UKRAINIAN HISTORY: A MENTAL DIMENSION

*Several aspects of the stated topic are examined, including the process of integrating the concept of “mentality” into Ukrainian humanities over the past decades, in which the author of this article has been involved.*

*The first mental narratives in Ukrainian historiography began to emerge in the 1990s. They often caused surprise, even among leading academic historians. Some of them considered the category of “mentality” to be artificially introduced and proposed replacing it with synonymous terms, such as “identity”. A nationwide discussion about the appropriateness of using this “fashionable” term never took place, but the search for alternatives continued. This search remained relevant even as the study of the traditional agrarian society as the foundation of the past started to decline in popularity.*

*The academic achievements of historians and representatives of other humanities disciplines create the foundation for the promising application of the mental approach to interpreting events, phenomena, and processes in modern history. This approach can be particularly useful in analyzing totalitarian regimes (Bolshevism, Nazism), issues of national identity, the national liberation movement, historical memory, and commemorative practices. The author suggests employing a “mental” conceptual framework, as it provides additional opportunities to counteract both natural and artificial mythologization of knowledge.*

*In the context of the ongoing Russian aggression, which has taken the form of total war, the characterological and intellectual analysis of modern history in Ukraine and Eastern Europe has not only academic but also practical significance. Specifically, it becomes crucial for ensuring national security. This circumstance also necessitates changes in the way history is taught.*

**Key words:** historiography, scientific synthesis, mentality, agrarian society, peasantry, modern history, national movement, historical memory.

### References

1. Aitov S. Sh., 2013. *Filosofia istorii Fernana Brodelia: istoryko-antropolohichnyi aspekt* [Fernand Braudel's philosophy of history: historical and anthropological aspect]. *Humanitarnyi zhurnal*. 4. 44–48. (In Ukrainian).
2. Afanasiev O. I., 2014. *Humanitarni nauky i humanitarystyka* [Humanities and humanities]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. 22. 24. *Filosofia*. 9–14. (In Ukrainian).
3. Georgizov H. M., 2007. *Ukrainske selianstvo doby nepu: dynamika politychnykh nastroiv ta svidomosti* [The Ukrainian peasantry of the NEP era: the dynamics of political attitudes and consciousness]. *Dys. ... kand. ist. nauk: 07. 00. 01*. Kyiv. 199. (In Ukrainian).
4. Dintselbakher P. (ed.), 2004. *Istoriia yevropeiskoi mentalnosti* [The history of the. Lviv: Litopys. (In Ukrainian).
5. Donchenko O. A., 2001. Romanenko Yu. V. *Archetypy sotsialnoho zhyttia i polityka (Hlybynni rehuliatyvy psykhopolitychnoho povsiakdennia)* [Archetypes of social life and politics (Deep regulations of psychopolitical everyday life)]. Kyiv. Lybid. (In Ukrainian).
6. Etnichni mentalitet tse [This is ethnic mentality], 2024. *Psykhologichna entsyklopediia*. [Online]: Available from: <https://www.psykholoh.com/post/етнічний-менталітет-це> [Accessed: 17.01.2025]. (In Ukrainian).
7. Zashkilniak L. O., 2007. *Intelektualna Istoriiia yak doslidnytskyi prostir suchasnoi ukrainskoi istoriografii* [Intellectual history as a research space of modern Ukrainian historiography]. *III Mizhnarodnyi naukovyi kongres ukrainskykh istorykiv “Ukrainska istorychna nauka na shliakhu tvorchoho postupy”*. Luts, 17–19 travnia 2006 r.: dop. ta povidoml.: v 3 t. / hol. red. I. Kotsan. Luts: RVV “Vezha” VDU im. Lesi Ukrainky. 1. 104–108. (In Ukrainian).
8. Kalakura Ya. S., 2017. Rafalskyi O. O., Yurii M. Yu. *Mentalnyi vymir ukrainskoi tsyvilizatsii* [The mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv. Geneza. (In Ukrainian).
9. Kovalska-Pavelko M., 2020. *Militarni komemoratyvni praktyky yak skladova istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu pro Druhu svitovu viinu* [Military commemorative practices as a component of the historical memory of the Ukrainian people about the Second World War]. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy*. 15. 168–180. (In Ukrainian).
10. Malyk Ya. Y., 2003. *Ekonomichna polityka bilshovykiv v ukrainskomu seli v 1919–1920 rr. yak peredumova Holodomoru 1933 r.* [The economic policy of the Bolsheviks in the Ukrainian countryside in 1919–1920 as a prerequisite for the Holodomor of 1933]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”*. 493. 77–85. (In Ukrainian).
11. Mentalnist tse [This is the mentality], 2024. *Psykhologichna entsyklopediia*. [Online]: Available from: <https://www.psykholoh.com/post/ментальність-це> [Accessed: 17.01.2025]. (In Ukrainian).
12. Mokliak L. I., 2022. *Kultura yak mentalnyi prostir tsyvilizatsii* [Culture as the mental space of civilization]. *Visnyk NAU. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia*. 2. 110–115. (In Ukrainian).
13. Nora P., 2014. *Teperishnie, natsiia, pamiat* [The present, the nation, memory]. Kyiv. TOV “Klio”. (In Ukrainian).
14. Prysiashniuk Yu., 2007. *Ukrainske selianstvo Naddniprianshchyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. yak sotsiamentalna istorychna spilnota* [The Ukrainian peasantry of Dnieper Ukraine: socio-mental history of the second half of the 19th – beginning of the 20th century]. *Dys. ... d-ra ist. nauk: 07. 00. 01*. Cherkasy. (In Ukrainian).
15. Savaida O. I., 2020. *Ukrainska mentalnist pomizh mentalnostei narodiv svitu* [Ukrainian mentality among the mentalities of the peoples of the world]. *Sotsialno-pravovi studii*. 2. 161–165. (In Ukrainian).

16. Snaider T., 2022. “Ukraina dopomahaie nam vyznachyty sebe” [“Ukraine helps us define ourselves”]. *Lokalna istoriia*. [Online]: Available from: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/timoti-snaider-ukrayina-dopomagaie-nam-zrozumiti-sebe/> [Accessed: 17.01.2025]. (In Ukrainian).
17. Tkachenko V. M., 2011. Istorychna istyna v prostori i chasi [Historical truth in space and time]. *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Istorychni nauky: zb. nauk. pr.* Izmail. 30. 132–148. (In Ukrainian).
18. Trebina M. P. (ed.), 2019. *Polityko-pravova mentalnist ukrainskoho sotsiumu v umovakh yevropeiskoi integratsii* [Political and legal mentality of Ukrainian society in the conditions of European integration]. Kharkiv. Pravo. (In Ukrainian).
19. Davis N. Z., 1975. *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*. Stanford, California: Stanford University Press. (in English).
20. Ginzburg C., 1999. *Il formaggio e i vermi: il cosmo di un mugnaio del '500*. 10. Einaudi. (In French).